

بیداری اسلامی:

عوامل، مسایل و چشم‌انداز

تأليف: دکتر رضا میمنه

دکتر رضا میمنه

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)

تهران: بزرگراه شهید چمران،

پل مدیریت

تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲

صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵

E-mail: isu.press@yahoo.com

فروشگاه اینترنتی:

www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق (ع)

بیداری اسلامی: امل و امید / تألیف: دکتر ارسلان قربانی، رضا سیمبر ■ ناشر: دانشگاه
امام صادق (ع) / ۱۳۹۳ ■ قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۵۰۰ نسخه
چاپ: ۱۴۰۱ / کد: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۳۶۵-۵ ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۳۶۵-۵

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: قربانی، ارسلان، ۱۳۹۳
عنوان و نام پدیدآور: بیداری اسلامی: عوامل، مسایل و راهکارها / ارسلان قربانی و
رضا سیمبر

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری: ۲۲۴ ص.

فروست: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع): ۵۵۸: بیداری اسلامی

شابک: ۱۵۰۰۰ ریال: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۳۶۵-۵

یادداشت: نمایه.

موضوع: اسلام — تجدید حیات فکری — تاریخ — قرن ۲۰ م.

موضوع: اسلام — تجدید حیات فکری — تاریخ — قرن ۲۱ م.

موضوع: اسلام — تجدید حیات فکری — تاریخ — قرن ۱۴.

موضوع: بهار عربی، ۲۰۱۰ م.

موضوع: جنبش‌های اسلامی — کشورهای عربی

موضوع: ایران — تاریخ — انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷ — تأثیر بر کشورهای اسلامی.

شناسه افزوده: سیمبر، رضا، ۱۳۴۳ -

شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)

رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ ب ۹ ق / ۲۲۹ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸

شماره کتابشناسی ملی: ۳۲۰۳۸۵۷

فهرست مطالب

۱۱		سخن ناشر
۱۳		مقدمه
۱۵		پیشگفتار
		فصل ۱. مفاهیم، رهیافت‌های فکری و ارزش‌ناسی در فرایند مطالعه بیداری
۲۱		اسلامی
۲۱		مقدمه
۲۴		۱-۱. بیداری اسلامی در نظام بین‌الملل: رویکرد و بردها
۲۶		۱-۱-۱. چارچوب تئوریک مبتنی بر نگرش سه‌انگاری
۲۹		۱-۱-۲. دین و نظام بین‌الملل
۳۱		۱-۱-۳. تبیین مفهومی اسلام سیاسی
۳۴		الف. اسلام‌گرایی در جوامع اسلامی
۳۷		ب. اسلام‌گرایی و مدرنیسم
۴۰		ج. اسلام‌گرایی در جنبش‌های جهان اسلام
۴۵		۲-۱. چارچوب‌های ژئوپلیتیکی بیداری اسلامی
۴۸		۱-۲-۱. جایگاه منطقه‌ای خاورمیانه و شمال آفریقا
۴۹		۲-۲-۱. چشم‌انداز ژئوپلیتیکی تحولات در خاورمیانه
۵۲		۳-۲-۱. زمینه‌های بروز جنبش

- ۵۴-۲-۴. ساختارهای تحولات و نظریه دومینوی عربی.....
- ۵۵-۲-۵. بیداری اسلامی و تحولات اسلام سیاسی.....
- ۵۸-۲-۶. تجزیه و تحلیل یافته‌ها.....
- ۶۱-۲-۷. چالش‌های ژئوپلیتیکی بیداری اسلامی.....
- ۶۵-۳-۱. روش‌شناسی شناخت جریان‌های اسلام‌گرا.....
- ۶۸-۱-۱. روش‌شناسی تنوریک نسبت به مطالعه اسلام‌گرایی.....
- ۷۱-۲-۳. روش‌های تاریخی و جامعه‌شناختی.....
- ۷۲-۳-۳-۱. روش‌های واکنش‌گرا.....
- ۷۳-۳-۳-۲. روش‌های ترکیبی.....
- ۷۷-۴-۵. روش‌های منطقه‌ای - بین‌المللی.....
- ۷۹-۴-۴. روش‌های شیعی و بیداری اسلامی.....
- ۸۵-۴-۱. ایران و شیعه.....
- ۸۶-۴-۲. اعراب و هلال شیعه: بیان کردن بحران مشروعیت.....
- ۹۱-۵-۱. احیای هویت دینی و بیداری اسلامی.....
- ۹۲-۵-۱. تبیین موضوع.....
- ۹۴-۵-۲. هویت اسلامی جنبش‌ها و سطوح.....
- ۹۵-۵-۳. بیداری اسلامی و هویت دینی.....
- فصل ۲. پیشینه فرآیند شکل‌گیری اندیشه‌ها و جریان‌ها در بیداری اسلامی... ۱۰۱
- ۱۰۱- مقدمه.....
- ۱۰۵-۱-۲. پیشینه ساختاری تبیین اسلام‌گرایی.....
- ۱۰۵-۱-۱. تعریف اهداف به مثابه عوامل مشخص‌کننده اسلام‌گرایی.....
- ۱۰۷-۲-۱. معیار تحلیلی جهان‌گرایی.....
- ۱۰۸-۲-۳. فریه‌سازی هویت اسلامی در بعد جهانی.....
- ۱۱-۴-۱. سناریوهای اختیاری.....
- ۱۱۳-۲-۲. سنخ‌شناسی نیروهای اسلام‌گرا در چند دهه اخیر.....
- ۱۱۴-۲-۱. پیش زمینه‌های پارادیم جریان‌های فکری در جهان عرب.....
- ۱۱۵-۲-۲. فرایند تاریخی بحث.....
- ۱۱۷-۲-۳. عصر عثمانی‌ها.....

۴-۲-۲.	الگوپذیرندگان گفتمان غربی.....	۱۱۹
۵-۲-۲.	طلایه‌داران الگوی عرب‌گرایی.....	۱۲۳
۶-۲-۲.	پیشقراولان اسلام‌گرایی.....	۱۲۹
۷-۲-۲.	واکنش تاریخی احیاطلبی اسلامی.....	۱۳۶
۸-۲-۲.	پیشینه قدرتی ملی‌گرایان در تاریخ بیداری اسلامی.....	۱۳۹
۹-۲-۲.	واکنش اسلام‌گرایان در برابر به قدرت رسیدن ملی‌گرایان غیرمذهبی.....	۱۴۱
۱۰-۲.	نیروهای اپوزیسیون رقیب: لیبرال و چپ.....	۱۴۴
۳-۲.	انقلاب اسلامی ایران احیاگر جهان اسلام.....	۱۴۸
۳-۲.	چالش‌های فراسوی جهان اسلام.....	۱۵۰
۲-۲.	انقلاب اسلامی ایران، جهان اسلام و رویکردی نو در عرصه بین‌الملل.....	۱۵۳
۳-۳-۲.	بنیادگرایی و روند همگرایی در جهان اسلام.....	۱۵۵
فصل ۳. تحولات منطقه‌ای در روند بیداری اسلامی: تاثیرگذاری‌ها و		
تاثیرپذیری‌های متقابل.....		
۱۶۵.	مقدمه.....	۱۶۵
۱-۳.	نگرش منطقه‌ای به جنبش‌های اسلامی در جهان اسلام.....	۱۶۶
۱-۱-۳.	موقعیت اقتصادی منطقه‌ای جهان اسلام.....	۱۶۸
۲-۱-۳.	ژئوپلیتیک اسلام‌گرایی در جنبش‌های خاورمیانه.....	۱۶۹
۳-۱-۳.	ژئوپلیتیک هویت در روند بیداری اسلامی.....	۱۷۰
۴-۱-۳.	اسلام‌گرایی و مدرنیسم.....	۱۷۲
۵-۱-۳.	مدل‌های اسلام‌گرایی در منطقه خاورمیانه و آثار اجتماعی آن.....	۱۷۳
۲-۳.	دیدگاه‌های متفاوت در باره بنیادگرایی اسلامی و تغییرات منطقه‌ای در جهان اسلام.....	۱۷۸
۱-۲-۳.	سه دیدگاه راجع به بنیادگرایی.....	۱۷۸
۲-۲-۳.	ارزیابی مجدد از بنیادگرایی.....	۱۷۹
۳-۲-۳.	بنیادگرایی و چالش علیه نظام بین‌الملل.....	۱۸۰
۴-۲-۳.	آرمان‌های ژئوپلیتیک جهان اسلام.....	۱۸۲
۵-۲-۳.	آمریکا و اسلام‌هراسی.....	۱۸۳
۳-۳.	بررسی روند تحولات منطقه‌ای در بیداری اسلامی.....	۱۸۵

- ۱۸۵-۳-۱. رژیم صهیونیستی و تحولات دیپلماتیک در روند بیداری اسلامی.....
- ۱۸۶-۳-۲. رژیم صهیونیستی و توازن منطقه‌ای.....
- ۱۸۸-۳-۳. سوریه به مثابه جبهه شرقی و تحولات منطقه‌ای.....
- ۱۹۳-۳-۴. ایران در تحولات منطقه‌ای.....
- ۱۹۵-۳-۵. رژیم صهیونیستی و تحولات سوریه در فرایند بیداری اسلامی.....
- ۱۹۶-۳-۶. دولت آمریکا، سوریه و بیداری اسلامی.....
- ۲۰۰-۳-۷. بیداری اسلامی و روند مقاومت در خاورمیانه عربی.....
- ۲۰۱-۳-۸. شعه هراسی و شیعه ستیزی در تحولات منطقه‌ای: مورد بحرین.....
- ۲۰۳-۳-۹. غربت در مقابل موج بیداری اسلامی.....
- ۲۰۶-۳-۱۰. دوحه ها، چالش های فراسوی عربستان سعودی.....
- ۲۰۹-۳-۱۱. جنگ یمن در درون خاندان آل سعود.....
- ۲۱۱-۳-۱۲. دخالت های عربستان در بحرین.....
- ۲۱۳-۳-۱۳. بازتاب های عربی اسلامی بر ساختار نظام سیاسی عربستان سعودی.....
- ۲۱۴-۳-۱۴. الزامات و موانع انجام اصلاحات سیاسی.....
- ۲۱۶-۳-۱۵. غرب و جنبش های بیداری اسلامی.....
- فصل ۴. هویت اسلامی، ملیت و جمهوری در روند بیداری اسلامی..... ۲۲۵
- مقدمه ۲۲۵
- ۱-۴-۱. تعریف مفاهیم و چارچوب نظری ۲۲۸
- ۱-۴-۱-۱. وستفالی و هویت یابی برای بازیگران در روابط بین الملل ۲۲۸
- ۱-۴-۲. اسلام سیاسی در خاورمیانه ۲۲۹
- ۱-۴-۳. نمونه موردی حزب الله لبنان ۲۳۰
- ۱-۴-۴. اسلام سیاسی در عرصه روابط بین الملل ۲۳۱
- ۱-۴-۵. نظریه جنبش اجتماعی و عمل گرایی اسلامی ۲۳۴
- ۱-۴-۶. باز نمایي شاكله هویت اسلامی ۲۳۶
- ۱-۴-۷. باز تعریف جنبش های اسلامی ۲۳۷
- ۱-۴-۸. نهضت های اسلامی کاتالیزور صورت بندی هویت اسلامی ۲۳۹
- ۱-۴-۹. ناکامی سایر مکاتب در صورت بخشی به هویت جوامع اسلامی ۲۴۱
- ۱-۴-۱۰. انقلاب اسلامی ایران ترجمان برجسته هویت یابی جوامع اسلامی ۲۴۲

۲-۴	اسلام‌گرایی در خاورمیانه: سنخ‌شناسی گروه‌های فعال	۲۴۳
۱-۲-۴	پژوهش‌های نظری	۲۴۴
۲-۲-۴	پژوهش‌های مبتنی بر مبانی تاریخی و جامعه‌شناختی	۲۴۵
۳-۲-۴	رهیافت‌های فکری مبتنی بر بحران	۲۴۶
۴-۲-۴	رهیافت‌های فکری مبتنی بر دواگانگی فرهنگی	۲۴۷
۵-۲-۴	رهیافت‌های فکری مبتنی بر فرهنگ دولتی	۲۴۷
۶-۲-۴	رهیافت‌های فکری مبتنی بر احیاءگری اسلامی	۲۴۸
۷-۲-۴	پژوهش‌های سیاسی محور	۲۴۹
۲-۴	نیروهای جهت‌دهنده به اسلام‌گرایی	۲۵۱
الف)	نیروهای داخلی	۲۵۱
ب)	نیروهای اجتماعی - اجتماعی	۲۵۲
ج)	نیروهای خارجی	۲۵۲
د)	نیروهای خارجی	۲۵۴
۹-۲-۴	مشارکت سیاسی اسلام‌بان	۲۵۵
۳-۴	بیداری اسلامی و متغیرهای اجتماعی و سیاسی	۲۶۰
۱-۳-۴	شکاف نسل‌ها	۲۶۰
۲-۳-۴	مقابله با اسلام‌ستیزی حاکمان	۲۶۲
۳-۳-۴	بیداری اسلامی و پسا اسلام‌گرایی	۲۶۴
۴-۳-۴	دمکراسی اسلامی	۲۶۷
۵-۳-۴	زامداری جدید در فرایند بیداری اسلامی	۲۶۹
۶-۳-۴	چالش‌های توسعه سیاسی در فرایند بیداری اسلامی	۲۷۱
۴-۴	جمهوری خواهی در فرایند بیداری اسلامی	۲۷۵
۱-۴-۴	انتخابات عادلانه و آزاد، تمهیدکننده دمکراسی	۲۷۶
۲-۴-۴	نمونه بحرین	۲۷۸
۳-۴-۴	چالش‌های فرهنگی و بومی	۲۷۸
۴-۴-۴	بیداری اسلامی و موانع خارجی آن	۲۸۰
۵-۴-۴	جمهوری نظامی در مصر	۲۸۲
۶-۴-۴	درس‌های لیبی برای کشورهای خاورمیانه	۲۸۴

- ۴-۵. اسلام‌گرایی و ملی‌گرایی در جنبش‌های خاورمیانه: تعاملات و تعارضات. ۲۸۵.
- ۴-۵-۱. چرایی تقدم جنبش‌های ناسیونالیستی بر اسلام‌گرایی در تاریخ معاصر عرب. ۲۸۵.
- ۴-۵-۲. ناسیونالیسم و اسلام‌گرایی به‌عنوان منابع تغییر ۲۸۷.
- ۴-۵-۳. پدیده رژیم صهیونیستی: ظهور و افول روند ناسیونالیسم عربی ۲۸۹.
- ۴-۵-۴. انقلاب اسلامی ایران و اسلام‌گرایی ۲۹۱.
- ۴-۵-۵. اسلام‌گرایی ترکیه: آمیختگی ناسیونالیسم و سکولاریسم ۲۹۲.
- ۵-۶. اسلام‌گرایی و پارادوکس اسلام‌هراسی توسط غرب سیاسی ۲۹۲.
۵. گفت‌وگوهای ایرانی - اسلامی در صورت‌بندی بیداری اسلامی ۲۹۷.
- ۵-۱-۱. اسلام‌های قلمرویی ایران در گفت‌وگو بیداری اسلامی ۲۹۹.
- ۵-۱-۱-۱. جایگاه ایران در تحولات منطقه‌ای ۳۰۰.
- ۵-۱-۲. تحلیل گفتمانی سیاست خارجی ایران ۳۰۶.
- ۵-۱-۳. بررسی نظریه‌های سازمانگر (ساختار و کارگزار) و سیاست خارجی ۳۰۹.
- ۵-۱-۴. سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ۳۱۲.
- ۵-۱-۵. گفت‌وگوهای آرمان‌گرایی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ۳۱۶.
- ۵-۱-۶. گفت‌وگوهای دیپلماتیک حقوقی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در خصوص اسلام‌خواهی ۳۲۰.
- ۵-۲. صورت‌بندی گفت‌وگوهای ایرانی - خاورمیانه‌ای بعد از انقلاب اسلامی ۳۲۶.
- ۵-۲-۱. زبان گفتمانی انقلاب اسلامی ایران ۳۲۸.
- ۵-۲-۲. بازتاب‌های گفتمان انقلاب اسلامی در سیاست بین‌الملل ۳۳۰.
- ۵-۳. گفتمان انقلاب اسلامی ایران: پیشینه اجمالی تأثیرات منطقه‌ای ۳۳۱.
- ۵-۳-۱. رقابت و همکاری گفتمان ایرانی و ترک در پیشینه تاریخی ۳۳۲.
- ۵-۳-۲. قابلیت‌های استراتژیک ترکیه در حوزه خاورمیانه ۳۳۵.
- ۵-۳-۳. گفت‌وگوهای اسلامی ایران، قاره آفریقا و خاورمیانه ۳۳۸.
- نتیجه‌گیری نهایی: جمهوری اسلامی عربی: احتمالات و بایسته‌ها ۳۵۱.
- منابع و مأخذ ۳۵۹.
- نمایه ۴۰۵.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خَرَجَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَ مَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى وَ
عَلَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَ لَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي
إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَ يَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ
(قرآن کریم، سوره مبارکه الشوری (۴۲)، آیه شریفه ۱۳)

سخن ناشر

اسلام از آن حیث که دین جامع و کامل است و مبتنی بر فطرت پاک به
ودیعۀ نهاده شده از سوی حق تعالی در نهاد تمامی آدمیان می باشد؛
دارای جذابیت و اصالتی است که نه تنها خواهد توانست بر تمامی
تاریکی ها و حجاب ها فائق آید، بلکه مخاطراتی که خداوند متعال، ندای
اسلام را برای مشرکان بسیار سنگین و غیر قابل تحمل می خواند، به عبارت
دیگر، سلامت، عقلانیت، رضایت مندی و سادگی که از ناحیه حاکمیت کلام
الهی حاصل می آید، چنان است که تمامی عقول را به خود جذب
می نماید و این معنای مشخص بیداری اسلامی است که به های مختلف
جغرافیایی را در هم نوردیده و امت های مسلمان و غیر مسلمان را تحت
تاثیر قرار می دهد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) در راستای انجام رسالت علمی
- کاربردی خویش در ارتباط با موضوعات جاری در جامعه اسلامی و
جهانی، و با عنایت به حساسیت های تنوریک «بیداری اسلامی» در عرصه
علم و نظر، نسبت به فعال سازی دبیرخانه مطالعات بیداری اسلامی در حوزه
معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) اقدام نموده تا با استفاده از مجموع

توان علمی - تحلیلی موجود در دانشگاه و سایر مؤسسات و مراکز علمی - پژوهشی؛ رویکردی تحلیلی نسبت به این موضوع را طرح، پی‌گیری و توسعه دهد. نتیجه این اقدام، تهیه و عرضه متون کارشناسی‌ای در قالب گفت‌وگو، مجموعه مقالات و آثار پژوهشی است که هم اکنون خدمت علاقه‌مندان نمونه‌ای از آن تقدیم شده است.

ماونت پژوهشی دانشگاه ضمن تشکر از مدیریت متمرکز دبیرخانه و مشارکت فعال اساتید، دانشجویان و محققان در این حوزه، از تمامی پژوهشگران سال‌ها در این زمینه تقاضا دارد با ارائه نظرات اصلاحی و یا متون تحقیقاتی‌شان جهت نشر از سوی دانشگاه، ما را در تحلیل هر چه بهتر و جامع‌تر پدیده‌های علمی و غنی‌سازی مفهومی و نظری موضوع یاری رسانند. امید آن که این بقیق شاهد همکاری مؤثر و مستمر دو حوزه عملی و نظری در راستای تقویت جریان بیداری اسلامی و توسعه آن در گستره جهانی باشیم. إن شاء الله

و لله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُوْنُوْا صَافِيْنَ
اَلْاَبْصَارِ الْكِتَابِ مِنْ قَبْلِ فَطَال عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَخَسَتْ قُلُوْبُهُمْ وَكَثِيْرٌ مِنْهُمْ هَاسِئُوْنَ اِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ
وَيَهْدِيْ اِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ

(قرآن کریم، سوره مبارکه الحديد، آیه شریفه ۱۶)

مقدمه

بررسی تحلیلی تاریخ تحول جوامع بشری حکایت از آن دارد که مکتب اسلام به دلیل اصالت و اثبات عینیت که از ناحیه شارع برای آن قرار داده شده است، پیوسته مورد تحال و تحول عقل سلیم و قلوب پاک بوده است. با این حال، ذرّ گرانمایه نزد مسلمانان اینست که شایسته و بایسته بوده، پاس داشته نشده و لذا شاهد برخی از غفلت‌ها، انحراف‌ها و یا جهالت‌ها در موضوع التزام به اصول اسلامی و دعوت به عدل و ایم. آنچه این وضعیت نامطلوب را نقد و اصلاح نموده، لطف الهی و امداد خداوند و زنان مؤمنی بوده که توانسته خیزش‌های رهایی‌بخش و نهضت‌های اصلاحی را با هدف بازگشت به اسلام پدید آورد. بیداری اسلامی را می‌توان تحولی جامع و کاربردی در این زمینه ارزیابی نموده که دو ساحت نظر و عمل را در حیات انسان تحت تأثیر قرار داده است.

باعنایت به ظرافت‌ها و پیچیدگی‌های نظریه «بیداری اسلامی» رریک سو - و حساسیت‌ها و پیامدهای قابل توجه عملی آن - از سوی دیگر - دبیرخانه مطالعات بیداری اسلامی با هدف: اولاً- شناخت و تحلیل تحولات جاری در منطقه؛ ثانیاً- گمانه زنی و سناریوپردازی در خصوص آینده تحولات

منطقه‌ای و جهانی؛ و بالاخره: ارایه راهبردها و راه کارهای مناسب برای مدیریت بیداری اسلامی جهت نیل به اهداف عالی آن در آینده؛ تأسیس گردید. دبیرخانه ضمن تشکر از تمام اساتید، دانشجویان و محققانی که ما را در انجام این مهم و تحقق اهداف بیان شده، یاری نموده اند؛ از تمام کارشناسان و پژوهشگران تقاضا دارد با ارسال نظرات و آثار خود ما را در این راه دشوار علمی یاری رسانند. برای این منظور دبیرخانه مطالعات بیداری اسلامی^۱ آماده دریافت و نشر سایر آثار تکمیلی و اصلاحی می‌باشد.

دبیرخانه مطالعات بیداری اسلامی

۱. نشانی دبیرخانه: تهران، بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت، دانشگاه امام صادق (علیه السلام) ساختمان جدید، طبقه پنجم، معاونت پژوهشی، دبیرخانه مطالعات بیداری اسلامی

پیشگفتار

انقلاب اسلامی ایران تأثیر مستقیمی را بر روی فعال کردن جریانات اسلام‌گرا در کشورهای مختلف جهان اسلام داشته است، که اصولاً سایر جریانات چنین نقشی نداشته‌اند، مثلاً تونس، الجزایر و تا حدی فلسطین و لبنان. در این راستا بسیاری از روشنفکران ایران در برخی از کشورهای مانند ترکیه بسیار تأثیرگذار شدند. انقلاب اسلامی ایران تأثیر غیرمستقیمی نیز بر روی جریاناتی که از قبل وجود داشت نیز گذاشت که می‌توان به‌عنوان نمونه به اخوان المسلمین اشاره کرد. این جریانات تا قبل از انقلاب اسلامی تا حد زیادی منزوی و ناامید بودند ولی با پیروزی انقلاب اسلامی ایران به رهبری حضرت امام خمینی (ره) روح تازه‌ای به کالبد آنها دمیده شد. بر روی جنبش اسلام‌گرایان شیعی این تأثیر بسیار شگرف بود و اصولاً شیعه‌ای که در گذشته به جهان اسلام قنای می‌گرفت با وقوع انقلاب اسلامی ایران هویتی دوباره گرفت. در برخی مناطق تأثیرات بسیار زیادی از خود برجای گذاشت.

انقلاب اسلامی ایران به تغییر گفتمان‌ها به تضعیف برخی از مداخلات در محیط پیرامونی خود تا شمال آفریقا و به تغییر نگرش غرب نسبت به پتانسیل‌های منطقه‌ای کمک شایان توجهی کرد.

همه اینها در حالی است که انقلاب اسلامی ایران ضمن اینکه الهام‌بخش و اثربخش در دنیای اسلام است بر روی مسلمانان و فرهیختگان و

آزاداندیشان در سطح جهانی نیز تاثیرگذار می‌باشد. جنبش‌های بیداری و احیای اسلامی که امروزه در منطقه ژئوپلیتیک و استراتژیک خاورمیانه در حال تکوین و توسعه است به‌گونه‌ای می‌باشد که در تحلیل برخی از تحلیلگران طرح تحقق خاورمیانه بزرگ اسلامی طی دهه‌های آینده چندان غیرمتمحمل نمی‌باشد.

در این میان پدیده منحصر بفرد انقلاب اسلامی حاصل نظریه‌ها مفاهیم و حتی نظام‌های معنایی است که گفتمان خاص خود در منطقه خاورمیانه و جهان اسلام را به تدریج و به شکل فزونی به وجود آورده است. دیدگاه‌های مربوط به آزادی، استقلال و مردم‌سالاری دینی در پارادایم نظریه استقلال از سلطه، حقوق و آزادی سیاسی و اقتصادی و فرهنگی، نه غربی لیبرالیستی، کاپیتالیستی یا سرمایسماندری و نه شرقی کمونیستی - توتالیتریستی یا دولت‌سالاری است. نظریه آزادی از استبداد و عقب‌ماندگی و حتی استقلال و آزادی از نظریه‌ها و به‌عنوان الگوهای سلطه و استبداد، خودرایی و خودمحوری و خودکامگی و استبداد، سلوکی و موروثی به شکل تدریجی در نوع ایرانی و اسلام‌گرا وارد آمدند. این اندیشه‌ها به تدریج در بستر زمان متمدنی در ایران و جهان اسلام شکل گرفتند، و کم‌کم به شکل دکترین‌ها و نظریه‌های عملی در آمدند. نظریه‌ها و دکترین‌ها که نهایتاً یک نگرش ارزشی ویژه را هم در ایران و هم جهان اسلام تشکیل دادند.

بنا بر این باید گفت که قطعاً مدرنیته ایرانی و غربی هر یک از نظریه‌های مشروطه که ایرانیان موجد و پیشقراول آن بودند در این باره سیاسی و فکری تاثیرگذار بوده‌اند. این اندیشه‌ها حاصل و برآمد ترکیب و اختلاط آموزه‌های مکتب توحیدی اسلام و حکمت و اندیشه دیرپا و ارزشمند ایرانی است که به نوبه خود آمیزه‌ای از عقلانیت و تعادل تدبیر و توسعه بوده است. این جریان‌ها بعدها توسط ملاصدرا و شیرازی، یا صدرالمعانی به تعادل و تعالی می‌رسد و اندیشه‌های خاص علمی و حکمی وی به‌خصوص در زمینه سیاسی در حکومت متعالی مطرح و ارایه می‌شود. روند اندیشه‌ای که از

ملاصدرا آغاز شده به انحاء گوناگون جریانات بعد از خود را تحت تاثیر قرار می‌دهد، در این راستا می‌توان هم به مشروطیت و هم به انقلاب اسلامی ایران اشاره کرد. در همین حال اندیشه‌های اجتهادی و فقهی با به انزواکشاندن جریان اخباری‌گری جریان عقل‌گرایی را توسط استاد وحید بهبهانی و به‌ویژه توسط برجسته‌ترین چهره و پرچمدار فقه شیعه، یعنی شیخ مرتضی انصاری یا خاتم الفقها تقویت می‌کند و به موازات حکمت متعالی پس‌آفرین اندیشه‌سازی و اندیشه‌ورزی سیاسی - اجتماعی شده تا بدان پایه که زمینه‌ای و حتی منجر به پیش‌ها و جنبش‌های عظیم مشروطیت تا انقلاب اسلامی می‌شود. شاید بتوان گفت که به این ترتیب انقلاب اسلامی ایران مرتبه‌ای آموخته‌بینه و بسامان مهمترین آموزه‌های حکمت متعالیه و فقه اجتهادی انصاری است.

کتاب‌های شرح - تردد عقلا امام و نیز ولایت فقیه حضرت امام خمینی (ره) به‌عنوان تئوری یا نظریه فقهی و حکمی و همچنین دکترین یا نظریه عملی، ترجمان این نحله فکری و فقهی است. این آموزه‌هاست. به این ترتیب می‌توان گفت که انقلاب اسلامی ایران ربط سیاسی برخاسته از آن با این پیشینه و پشتوانه - ایرانی اسلامی و حکمی و فقهی مبنی شده که نظام حکومتی مبتنی بر اسلام را در کشور ایران واقعیت ببخشید. حاصل موفق شده تا بازتاب‌های فزاینده آن در منطقه استراتژیک خاورمیانه متجلی شود بدون شک بیداری و خیزش امروزه جهان اسلام به‌ویژه در جهان عرب و اسلام‌هازارهای دینی و اسلامی، استقلال و آزادی و ضداستبداد و ضدسطح یک‌گانه از انقلاب اسلامی ایران تاثیر پذیرفته است. این مدل و الگو در ایران در دهه اخیر، مقاطع مختلفی را پشت سر گذاشته است از جمله مرحله توسعه و پایه تاسیس و استقرار، نهادسازی و نهادینه‌سازی و مرحله تثبیت و دفاع مقدس، مرحله بازسازی سازندگی و ساخت تاسیسات زیربنایی و اکنون قدم‌های محکمی را برای تحقق برنامه ۱۴۰۰ خود برداشته است.

امروز خواست عمومی مردم در تمامی جهان اسلام از ترکیه قبلاً لائیک تا عربستان متصلب و وهابی زده دو چیز است، یکی نفی سلطه و سلطنت، چه سلطه بیگانه استعماری و استکباری و چه سلطه استبدادی سلطانی و سلطنتی و خاندانی که جایگزین آن مردم سالاری و مشارکت فزاینده مردم در حکومت است. دوم اینکه هیچ گونه ایسم و اسمی همچون کمونیسم، بیورالیسم، ناسیونالیسم، و غیره را راه حل مشکلات و چالش های درونی و بیرونی خود نمی دانند و نوعاً به دنبال الگوهای بومی، مستقل و اصیل و نهایتاً اسلامی هستند.

نکته دیگری که در این میان حائز اهمیت است این امر می باشد که حکومت قبلاً ملقه که عمدتاً با حرکت های تجزیه طلبانه همراه بوده و با کودتا روی آورده اند رای نخستین بار است که تجربه حضور مردم را مشاهده می کنند. این تجربه جنبش تا نهضت و حتی انقلاب مردمی نیز، بلاشک نمی تواند بی تاثیر از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و موفقیتش در پیشبرد برنامه توسعه ای خود نباشد. الگویی ایران اسلامی به مردم منطقه ثابت کرد که اگر استبداد و سلطه بیادینه تنها مشکلات آنها کمتر می شود بلکه توده ها و نخبگان همراه و همسو و اطمینان و اعتماد بیشتری می توانند میسر توسعه و رشد علمی - عملی خود را تا برترین مدارج عالیه طی کنند این جریان مبین و متضمن نقش الهام بخش و اثرگذار فزاینده، الگو، نظریه و نام سیاسی جمهوری اسلامی ایران است.

با توجه به این پارادیم تاثیر گذاری انقلاب اسلامی ایران است که این کتاب ایده تحقق جمهوری اسلامی عربی را در کشورهای منطقه که گریبانگیر جنبش بیداری اسلامی هستند مورد کنکاش و بررسی قرار می دهد. مولفان بیداری اسلامی را ملهم از ایده های انقلاب اسلامی می بیند که به دنبال یک هویت سازی اسلامی مشخص است و در آن مرزهای خود و غیر خودی مشخص می شود. تکیه بر نظام مردم سالاری رمز موفقیت این حرکت هاست. به عنوان نمونه نهادینه سازی اسلامیت و جمهوریت نظام

سیاسی نوین در مصر منوط به این است که اخوان المسلمین حاکم به مردم و نه به نظامیان و نه به آمریکا تکیه کند.

این کتاب در صدد است، تا ضمن ارایه یک چارچوبه نظری، یک پیشینه تاریخی و ارایه نمونه‌های متفاوت از مطالعات موردی، گذشته، حال و آینده را تبیین و تحلیل کند. هیچ تردیدی وجود ندارد که تحقق جمهوریت و سلامت برای همه این کشورهایی که در آنها آثار بیداری اسلامی وجود دارد، راهی پر فراز و نشیب است. راهی که با سختی‌های و چالش‌های نوناگونی روبرو است که تنها با تمشیت و تدبیر لازم مردم، نجبگان و رهبران آنها امکان‌پذیر خواهد بود. در این راستا بهره برداری از الگوی تاثیرگذار عربستان سعودی و جمهوری اسلامی ایران می‌تواند کمک شایان توجه و شایسته‌ای برای تسهیل بیداری اسلامی در منطقه خاورمیانه باشد.

دکتر ارسلان قربانی شیخ نشین

دکتر رضا سیمیر